

DIONISIAC ȘI APOLINIC ÎN MEMORIALISTICA DE DETENȚIE: PAUL GOMA ȘI NICOLAE STEINHARDT

Drd. Anca MĂNĂILĂ

Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Abstract

The purpose of the present study is to analyze the way Paul Goma and N. Steinhardt approach their personal experience of detention in Communist prisons in 'Gherla-Lătești' and respectively, 'Jurnalul Fericirii' . The following will be discussed: the drive behind their writing, the envisaged prisoner type, the way they experienced their imprisonment as well as the technique of construction and style and the role of the digressions outside the text in order to underline the fact that they represent two different types of attitudes: a Dionysiac one (Paul Goma) and an Apollonian one (N.Steinhardt).

Paul Goma și Nicolae Steinhardt în cadrul memorialisticii de detenție

Deși marea varietatea a scrierilor memorialistice de detenție îngreunează orice tentativă a criticii de a elabora o taxonomie a acestora, Nicolae Baltă, amintit de către Ruxandra Cesereanu în ampla ei lucrare¹ încearcă o clasificare a acestor tipuri de scrieri, identificând după cum urmează: „o viziune detașată (C. Noica), sarcastic-furibundă (P.Goma), infernal-disperată (T.Mihadaș), profund creștină (N.Steinhardt), obiectiv și neutrală (I.Ioanid și Max Bănuș)”.² Mai mult, autoarea mai sus amintită propune o și mai apropiată perspectivă asupra unor astfel de nume, aducându-i față în față pe Steinhardt și Goma, între care identifică o antinomie de atitudine, rezumabilă în raportul antitetic dintre imaginea cruciatului ascet vs cea a războinicului vindicativ: „Paul Goma este războinicul prin excelență, răspunzând la represiune prin legea talionului; lui N. Steinhardt îi este specifică nonviolența christică. Amândoi au vocația de mărturisitori, dar primul mărturisește cu sabia, celălalt, cu mâinile goale; primul se luptă cu balaurul, al doilea, cu îngerul. Dificil, cusurgiu, mușcător, Paul Goma este un războinic malițios: îi atacă pe <răi> cu voluptate, iar pe cei <buni> sau <destui de buni> își propune să-i facă <foarte buni>; este pățimaș și face alergie la amoralii-imorali; dreapta sa credință este propria experiență, iartă, dacă iartă, dar nu uită. Sfătos, delicat, N. Steinhardt mărturisește despre patimile sale ca despre o școală a creștinismului. Neîmpătimit, el are o grație anume în suferință, fiind un senior candid, gata să ierte și să uite, generos,

---

¹ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Editura Polirom, 2005

² ibidem, p. 94

pașnic și milostiv. Doar împreună, Paul Goma și N. Steinhardt alcătuiesc cruciatul deplin, prin unirea contrariilor: primul insistă pe latura ofensivă, al doilea, pe cea ascetică.”³

Faptul că ne aflăm în fața a două tipuri diferite de personalitate scriitoricească este de necontestat. Deși luptători de aceeași parte a frontului, cei doi au optat în mod evident pentru tehnici opuse de luptă. De-o parte se situează celebrul profil asociat figurii lui Steinhardt (cea a scriitorului evreu convertit la creștinism în închisoarea Jilava), la care s-ar putea adăuga un alt foarte interesant unghi (propus de Adrian Mureșan⁴) în abordarea personalității sale bio și bibliografice, respectiv plasarea sa în contextul generației '27 și a *trăirismului*, apartenențe pe care de altfel el însuși și le recunoaște cu mândrie. Influența, per ansamblu a trăirismului (cel care propunea o legătură indisolubilă viață-cultură) și, la modul particular, a figurilor alături de care Steinhardt se formează (Noica, Ionescu, Cioran și Eliade) sunt de necontestat în profilul său uman și literar: „în scrisul lui Steinhardt se pot recunoaște veleități stilistice demne de Cioran, o vervă și o plăcere regizorală de a dramatiza, amintindu-l pe Ionescu, trăirea și simțirea românească de la Noica și o extraordinară deschidere culturală, informațională, precum și o memorie de <ordinator>, în buna tradiție a lui Eliade”⁵. Pe aceeași baricadă, dar undeva în fața plutonului, cu arma în mână, pare să se situeze Paul Goma. Infernul concentraționar a constituit pentru autor tema de bază a scrierilor sale, scopul scrierilor sale nefiind în mod prioritar informativ ci mai degrabă corijator. În *Gherla-Lătești*, de exemplu, în ciuda faptului că autorul recunoaște nevoia de mărturisire, imboldul scrierii nu pare să vină din nevoia de a face lumină, de a demasca căci actul confesiunii pare oarecum orientat înspre sine. Chiar dacă își propune să informeze, Paul Goma se lasă foarte greu citit, se sustrage cititorului, lectura devenind o goană extenuantă prin meandrele memoriei, goană în care lectorul este nevoit să țină pasul constant cu vocea care mărturisește, voce care se pierde egoist în digresiuni teoretizante ample, firul narativ rămânând suspendat undeva în fundal. De aici și intransigența cu care Nicolae Manolescu îi contesta până și statutul de memorialist (de notat este faptul că nu fusese inclus nici printre scriitori): „memorialistica propriu-zisă a lui Goma este impură, viciată de veleități literare”⁶, Manolescu părând extrem de iritat de personalitatea autorului, de aerul de martir asumat pe care acesta și l-ar aroga și care ar explica agresivitatea din scrieri, scrieri care, consideră criticul, planează mai toate în jurul personalității egocentrice a autorului.

³ ibidem, p. 125

⁴ Adrian Mureșan, *Hristos nu trage cu ochiul. N. Steinhardt și Generația '27*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006

⁵ ibidem, p. 76

⁶ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, București, 2009, p. 1438

Imboldul scrierii

Steinhardt e trăirist și în ceea ce privește imboldul scrierii, în sensul în care demonstrează încă o dată legătura indestructibilă dintre viață și cultură. Scrisul consemnează o experiență de viață, dar nicidecum pe cea a detenției în prim plan căci aceasta este doar resortul experienței prime care este mutația spirituală survenită. Ce vrea să transmită, cu alte cuvinte N. Steinhardt este faptul că „prin descoperirea credinței, fostul agnostic are revelația libertății și implicit a fericirii”⁷. Fenomenul mărturisirii se contopește cu fenomenul însuși al transformării, fapt remarcat și de Ruxandra Cesereanu: „Unele texte, precum *Jurnalul Fericirii* de N.Steinhardt, *Drumul crucii* de Aurel State, care își consideră mărturia a fi o urcare pe Muntele Tabor, văzând în actul scrierii un gest sacerdotal [...] sunt redactate într-un stil elaborat, aproape baroc”⁸ Steinhardt scrie poate nu neaparat pentru a propovădui, pentru a converti ci mai degrabă pentru a îmbărbăta, pentru a arăta că există tot timpul o cale spre lumină. Paul Goma se confesează dintr-un cu totul altul impuls. Mai toate analizele au sesizat o anumită agresivitate în scrisul său explicabilă prin faptul că în cazul lui Goma dorința de a scrie este alimentată de o tendință subliminală de moralizare, de educare a cititorului țintă. În această ordine de idei, în cadrul memorialisticii de detenție, Goma poate fi perceput drept autorul mizantrop. El nu-și poate refuza cititorul, interlocutorul total căci atunci nu ar mai exista comunicarea, nu ar mai exista textul și ca atare, și-ar nega propria scriere. Paul Goma este mizantrop în sensul în care nu are încredere în capacitatea lectorului de a-i descifra mesajul în măsura în care, în cazul memorialisticii de detenție comunistă, lectorul vizat este în primul rând românul. Primul semn de mizantropie literară este termenul prin care își introduce prima parte din lucrare: *Gherla-Lătești* este un „dialog monologat”, rolul interlocutorului fiind redus la cel de ascultător căci nu i se dă dreptul la replică. Pe tot parcursul primei părți se simte constant prezența unui receptor și existența unui pseudo-dialog, undeva în spatele textului, dar replicile acestui receptor virtual sunt total ignorate sau reluate de către narator. Acesta face deseori abstracție de curiozitățile interlocutorului, nu narează pentru a-l informa, rolul acestuia fiind doar de catalizator în procesul de defulare prin expunere: „Asta și fac: vorbesc...pe întuneric-cu o condiție: să nu mă mai întrerupi. Știu că nu e politicos ce-ți cer, dar asta-i! Pușcăriașii nu suportă să fie întreruși când povestesc. Povestind, cad în transă , nu-i bine să-i trezești...”⁹

⁷ George Ardeleanu, *N.Steinhardt.Monografie*, Editura Aula, Brașov, 2000, p. 35

⁸ Ruxandra Cesereanu, op.cit., p.92

⁹ Paul Goma, *Gherla-Lătești*, ed. a III-a, Editura autorului, 2005, p. 22

Structură și focus

În ceea ce privește structura generală a lucrării, cei doi se întâlnesc într-un punct comun, respectiv impresia de puzzle care trebuie refăcut prin lectură. În ambele cazuri, piesele cheie (episodul botezului la Steinhardt, respectiv cel al ultimei bătaii la Goma) sunt presărate printre lungi digresiuni în afara textului. Amândoi au plăcerea de-a dreptul proustiană a rătăcirii pe cărările întortocheate ale memoriei. Abordarea textului nu este deloc ușoară pentru cititor, acesta fiind nevoit să se piardă, alături de autor, prin labirintul amintirilor. La Goma, de exemplu, cele două părți ale lucrării sunt diferite. Prima parte este organizată în jurul unui fir epic conducător, așezat undeva în subsidiarul textului, fir pe care se construiesc o serie de alte episoade, multe generatoare de teoretizări asupra a numeroase aspecte. Ceea ce-și propune Paul Goma în prima parte este, de fapt, să nareze bătaia pe care o primește în închisoarea de la Gherla cu două zile înainte de eliberare, dar ajunge la episodul propriu-zis de-abia la pagina 28, doar pentru a abandona din nou firul narativ (la care, de altfel, revine constant pe tot parcursul primei părți). Prin aceste ocolișuri de memorie textul devine un fel de puzzle care odată refăcut prin lectură oferă un tablou complex asupra realităților închisorilor comuniste: de foarte multe ori autorul relatează diferite reguli nescrise ale deținuților (obiceiul celui care era eliberat de a lăsa pulovărul cel mai bun unui alt deținut, folclorizarea informațiilor din închisoare fiind doar două exemple), altelei rememorează episoade celebre, cum ar fi revolta frontieriștilor, dragostea deținuților pentru fata pe care o vedeau printre zăbrele, povestea „logodnicului albastru” sau confecționatul „cărților” de bridge folosind saliva pușcăriașilor. De cele mai multe ori scăparea fluxului de amintiri de sub control se datorează nevoii de teoretizare, narațiunea fiind deseori întreruptă de către o „madleină proustiană” care duce la considerații asupra unor aspecte extrem de variate: nevoia de a mărturisi în ciuda fricii, individualismul și lipsa de solidaritate a românului, ușurința cu care ne-am lăsat subjugăți de către ruși etc, pagini în care antinaționalismul și uneori antisemitismul autorului este extrem de virulent.

Florin Berindeanu¹⁰ rezuma *Jurnalul Fericirii* după cum urmează: „În *Jurnalul Fericirii* găsim intercalate momente ale vieții din <pușcărie> (cum îi place chiar autorului să numească spațiul sordid și absurd în care locuiau intelectualii de vază ai anilor '50, '60) cu fragmente de meditație asupra literaturii sau pur și simplu jocuri intelectuale implicând ansamblul culturii generale”. Steinhardt refuză aproape total nararea, trimiterile în afara textului fiind atât de ample încât autorul nu pare să se confeseze aproape deloc ci mai degrabă

---

¹⁰ Florin Berindeanu, *Mona(r)hia spirituală* în *Contrapunct*, nr.20, 1991

are plăcerea dezbaterilor: „*Jurnalul Fericirii* este deopotrivă un jurnal de criză și un jurnal de idei ca, de altfel, și un jurnal de lectură în care atitudinile în fața existenței sunt transmise uneori indirect, alteori fiind mediate cultural”¹¹ iar „închisoarea nu a constituit doar un altar ci și o academie: aici se dicută literatură, filozofie, teologie, politică, se învață limbi străine”¹². Ceea ce-l aduce pe autor aproape constant în spațiul închisorii pare a fi „zgomotul de fundal”, redat atât de postmodernist prin fragmentele Bughi Mambo Rag, „transcrieri palimpsest ale multiplelor dialoguri care au loc în spațiul închisorii” după cum le definește George Ardeleanu¹³, și despre care același autor afirma: „Aceste dialoguri de o diversitate problematică aiuritoare (istorie, religie, filozofie, literatură, viață mondenă, cum-se-spune-codobatură-în-franceză, gastronomie etc) creează, la prima vedere, o impresie de haos discursiv, de dezarticulare textuală. În realitate, însă, ele sunt o formă de asumare (creștină, dacă vreți și deopotrivă ludică) a polifoniei existențiale, a multiplicității sau a plurivocității umane, a modalităților prin care Steinhardt duce până la ultimile consecințe ceea ce, cu un termen pe care M.Bahtin îl aplica literaturii lui Dostoievski, am putea numi dialogism. În titlul fragmentelor, <Bughi Mambo Rag> rezultă din stenografierea acestor plurivocități care trece dincolo de limbaj”¹⁴.

În ambele cazuri ne aflăm în fața nevoii de a vorbi despre detenție nevorbind despre detenție ci de a folosi experiența pentru a impune un punct de vedere. Steinhardt o face din postura unui spirit echilibrat și umanist, teoretizările sale au efectul unei cure prin cultură, el este un iubitor de oameni (dovadă stă și interesul pentru cele mai ne semnificative discuții, rediate prin fragmentele Bughi Mambo Rag), Goma, în schimb, o face din revoltă, are plăcerea sadică a jocului cu lectorul, dezbate pentru a ataca virulent slăbiciuni. N. Steinhardt educă cu răbdare și seninătate, Paul Goma cu urgență și intransigență.

Cadrul spațio-temporal. Tipologii de caractere

În ambele situații procesul rememorării realizează o transgresare a limitelor spațio-temporale ale închisorii; atât Steinhardt cât și Goma optează pentru a ieși din spațiul închisorii, întoarcerile anamnetice în acest cadru spațial fiind percepute însă diferit: dacă la Goma detenția este echivalată cu un „infern general și omnipotent”¹⁵ în care „rolurile sunt clar

---

¹¹ George Ardeleanu, op.cit., 31

¹² ibidem, p. 76

¹³ ibidem, p. 86

¹⁴ ibidem, p. 86-87

¹⁵ Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 196

distribuite: călăi și victime, fără intermediari”¹⁶, la Steinhardt spațiul detenției este dacă nu un rai atunci cel puțin o școală a creștinismului, foarte interesantă fiind din acest punct de vedere scena botezului creștin, evenimentul cheie care coagulează *Jurnalul Fericirii*, scenă în care George Ardeleanu surprinde: „interioritatea substanțială a camerei 18 opusă exteriorității infernale: agitație maximă, zgomotele caraliilor etc”¹⁷

Faptul că la Steinhardt „timpul se răstoarnă în permanență, că anii se încrucișează”¹⁸ este explicat de către același George Ardeleanu după cum urmează: „Fiind un jurnal de criză, se înțelege, de ce timpul cronologic este bulversat. N.Steinhardt [...] operează astfel cu un <timp al crizei> opus <timpului cronologic>”¹⁹. Același concept de timp al crizei se poate aplica și lui Goma, deși în cazul său cronologia narării este păstrată undeva în fundalul textului, cronologie pe care însă o ține suspendată constant prin ieșiri teoretice și anamnetice din spațiul temporal narat. Reacția în fața conștientizării faptului că memoria scapă de sub controlul actului scrierii este însă diferită: Steinhardt recunoaște misterul proceselor anamnetice care activează scene, idei, lecturi într-un mod atât de ciudat („Tot printr-o asociație de idei pe care, la început (apoi însă da) nu mi-o pot lămuri, îmi aduc aminte de (pseudo) memoriile lui Ciano, citite prin 1946-1947.”²⁰) însă trădează o anumită plăcere a discuțiilor la care nu pare să vrea să renunțe doar pentru confesiune. Paul Goma trăiește la modul mult mai intens și tragic aceste rătăcirii în afara firului cronologic. Toate aceste digresiuni nu-i scapă, acesta fiind conștient de dificultățile pe care receptorul le-ar putea întâmpina căci, nu o dată, încearcă să-și supprime fluxul de amintiri care par să-l năpădească: „Încă o poveste cu femei și gata, m-am întins nepermis de....”²¹ În partea a doua a lui Gherla-Lătești, parte în care relatează drumul spre D.O. Lătești și perioada petrecută acolo, divagările sunt mult mai puține, aproape inexistente, firul fiind mult mai coerent, poate și din cauză că în această a doua parte autorul își asumă conștiința scrisului. La sfârșitul primei părți, deja, Paul Goma admite nevoia de a scrie, singura posibilitate prin care se putea răzbuna în fața pierderii demnității: „eu plângeam, ar fi fost bine să pot plânge, nu loviturile, nu ele mă atingeau, plângeam pentru că pentru că pentrucăpen, și-atuncipentru prima dată de la arestare, pentru prima oară în viață, am spus, mi-am spus, le-am spus: EI, LASĂ...EI, LASĂ...și m-am hotărât să

¹⁶ ibidem, p. 196

¹⁷ George Ardeleanu, op.cit., p. 75

¹⁸ Florin Manolescu, *A patra soluție* în *Luceafărul*, nr.17, 1991

¹⁹ George Ardeleanu, op.cit., p. 32

²⁰ Nicolae Steinhardt, *Jurnalul Fericirii*, Editura Polirom, București, 2008, p. 242

²¹ Paul Goma, op.cit, p. 131

nu-i uit în vecii vecilor, nu să mă răzbun, ci mai crunt: SĂ NU-I UIT SĂ-I NEUIT ÎNTR-O CARTE și mai ales, mai ales: SĂ NU-I TAC-SĂ-I NETAC”²² însă subliniază, în același timp, și efortul pe care acest act îl presupune: „(În timp ce scriam cele mai sus, mă gândeam că totul s-ar putea rezolva cu un magnetofon. Poate, dacă aș vorbi într-un microfon, aș termina într-o singură noapte-ca cealaltă). (În chiar timpul în care scriam că ar trebui să folosesc un magnetofon, mi-am dat seama că, la urma urmei, această a doua noapte cere să fie scrisă. Și scrisă așa, în <scrisori>; cu întreruperi, cu opriri, apoi a doua zi cu efortul de a reînoda firul).”²³ Un lucru se conturează clar aici, și anume, urgența mărturisirii, temperată numai prin scris, prin textul care impune limite.

Paul Goma se dovedește același spirit insurgetic și în ceea ce privește tipologiile de caractere prezentate și acest lucru rezultă în schițarea unor portrete extrem de pitorești, pornind doar de la limbajul personajului, cel al gardianului Vasea fiind, probabil, printre cele mai colorate figuri: „Vasea (l-o fi chemat Văsâi dacă nu cumva Pinte...) avea un fond principal de cuvinte ce nu depășea suta (și încă eram generoși...). Asta n-ar fi fost de mirare în mediul securist; erau alții care nu știau nici cincizeci. Însă Vasea avea un fel aparte de a îngăla sunetele și de a le ameți, undeva, în străfundurile burții, încât cu greu și abia după săptămâni (și după discuții pătimașe în celulă) am izbutit să deducem ce vrea să spună Vasea atunci când...Hai să spun: spunea...cuvinte-care erau vizibile (pentru mine cel puțin): Vasea le frământa, înăuntru, și cum gura era crăpată-ca un gârlici, ca o gură-de-peșteră-ieșeau la vedere (la auzire) doar cojile, de parcă acele cuvinte ar fi fost semințe de floarea soarelui. Și se opreau acolo, în prag, pe buze...”²⁴. Amintirile lui Goma sunt extrem de sumbre în privința oamenilor care l-au înconjurat în timpul detenției, mai toate figurile care populează paginile sale de memorii fiind, într-un fel sau altul, *bad guys*, iar prostia, lașitatea, lipsa coloanei vertebrale sunt cele mai întâlnite trăsături de caracter. Ruxandra Cesereanu puncta și un alt aspect, și anume: „Paul Goma este obsedat în cadrul decăzuților mai ales de figura aflată la polul de jos: colaboraționistul și delatorul, glosând pe marginea formulei pe care o ridică la rang ontologic – a supraviețui înseamnă a trăda, a trăda înseamnă a avea ce mânca. Paul Goma demontează meticolos mecanismul delațiunii, văzută ca o artă neagră prin care erau terorizați atât deținuții, cât și gardienii”²⁵ Dacă tuturor acestora Paul Goma promite un pătimaș jurământ de *neiertare* și *neuitare*, o cu totul altă atitudine are Steinhardt vizavi de cei care-i populează amintirile. Principiul creștin al iubirii față de semenii este baza de la care

²² ibidem, p. 169-170

²³ ibidem, p.196

²⁴ ibidem, p. 71

²⁵ Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 136

pornesc toate aprecierile pe care Steinhardt le face vizavi de personajele sale. El iubește tot și pe toți, de la poporul român și implicit fenomenul românesc (opunându-se în mod evident diatribei lui Goma), legionarul de care îl leagă această iubire comună a românismului, la colegii de celulă care dau dovadă de cele mai profunde acte de umanitate (vezi episodul spălării gamelelor) până la gardieni (înșirând tipologiile de torționari, subliniază faptul că existau și gardieni care forțați fiind în acest context, încercau să evite să exceleze în a-și îndeplini datoria, rezumându-se la a evita răutățile). Nu rareori, figurile care populează paginile Jurnalului sunt eroi de filme sau de cărți, creionarea profilului uman prin trimiteri intertextuale fiind unul din mijloacele preferate ale lui Steinhardt: „Cât i-am cunoscut, superficial desigur, dar îndeajuns pentru a nu comite greșeli fundamentale, mi-au rămas mai degrabă în minte ca oameni de multă finețe, plini de bonomie și simplitate, pe care gândul de-a fi nedreptățit ori insultat pe cineva nu le-ar fi dat pace, asemănători eroilor lui Gârleanu, Brătescu-Voinești și ai *Vieții la țara*.”²⁶

Creștinism vs mizantropie

Steinhardt însuși identifică și cataloghează aceste două tipuri diferite de reacții atunci când afirmă: „Cred așa: că dacă din închisoare pleci și de pe urma suferinței te alegi cu dorințe de răzbunare și cu sentimente de acreală, închisoarea și suferințele au fost de haram. Iar dacă rezultatul e un complex de liniște și înțelegere și de scîrbă față de orice silnicie și șmecherie, înseamnă că suferințele și închisoarea au fost spre folos și țin de căile nepătrunse pe care-i place Domnului a umbla.” Atitudinea lui este rezultatul unui proces de transformare religioasă, a trecerii la formula creștină a omului deplin, rezumabilă în concepție steinhardtiană prin termenii de intelect, religie și iubire de oameni (Ruxandra Cesereanu folosea, în acest sens, termenul de *christomorfoză*²⁷). De aici și echilibrul stării de spirit, o stare de spirit neoscilantă în sensul că Steinhardt nu-și permite excese de atitudine, toleranța (nicăieri, în paginile Jurnalului, Steinhardt nu acuză, nu-și arogă vreo orientare în afară de cea creștină) și o anumită seninătate a unghiului de analiză (evenimentele sunt prezentate în așa fel încât să li se evidențieze partea pozitivă, episodul sticlutei de cafea confiscată fiind un astfel de exemplu). Dacă pe N. Steinhardt „cele două experiențe mai importante din *Jurnalul Fericirii* (experiența religioasă, trecută prin experiența închisorii) l-au condus la cea de-a patra soluție de evadare dintr-un sistem concentraționar [...] Cea de-a patra soluție, cea mai sigură, dar și cea mai grea, și asta pentru că, în cazul lui N. Steinhardt, în ea a intrat și rugăciunea

²⁶ N. Steinhardt, op.cit. 176

²⁷ Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 244

inimii”²⁸, Goma pare să fi optat pentru cea de-a treia din cele patru enumerate de Steinhardt în *Testamentul politic* care deschide paginile Jurnalului, respectiv „cea a unui eroism ofensiv, [...] un extaz dionisiac”²⁹. Paul Goma nu are o stare de spirit echilibrată, răbufnește deseori în accese de furie, nu are nici răbdarea de a-i înțelege pe cei care i-au făcut rău și nici seninătatea lui Steinhardt, amintirile sale fiind sumbre, deși morbiditatea scenelor este constant contracarată prin notele de ironie și sarcasm. Goma opune pasivității creștine a lui Steinhardt un activism puternic alimentat de promisiunea pe care și-o face sieși și celorlalți: de a nu ierta și a nu uita.

Încercând să explice două astfel de atitudini antinomice, Ruxandra Cesereanu afirma: „Poate că romantismul închisorii ține de o privire din afară, în timp ce infernul ține de acea privire grea dinăuntru”³⁰.

Perspectivă și stil

Perspectiva apolinică a lui Steinhardt se opune celei dionisiace a lui Goma și în ceea ce privește unghiul de expunere. Intellectul joacă un rol cheie în viziunea lui Steinhardt, el devine creștin și în urma unei incursiuni intelectuale și nu numai a experienței închisorii. Mai mult, rațiunea este elementul care coagulează mentalul autorului: ideile sunt mai tot timpul confirmate prin trimiteri la diferite arte și mai apoi aplicate proprie-i persoane, profilurile umane care populează paginile Jurnalului sunt și ele caracterizate printr-o grilă a intelectului; Manole este introdus după cum urmează „Cuget maurrasian, clar și ponderat, tăios și dușman al extravaganței de orice fel, privea disprețuitor optimismul generalizat și politica stângistă din Sărindar. Liberal în gândire, sceptic în religie și conservator în politică. Pe de-a-ntregul nu credea în nici o doctrină. Din toată inima era numai cu Junimiștii, aceștia-i erau idealul”³¹. Autorul reușește mai tot timpul să iasă din subiectivitate și să privească detașat, uneori să analizeze la modul metacognitiv, de exemplu, procesele anamnetice. Steinhardt poartă un constant dialog cu sinele prin interogații scurte, cu rol de energizant, adresate proprie-i conștiințe, un mental care se vrea mereu treaz. De aici și echilibrul expunerii. Dincolo de unele vagi unde de revoltă: „Când alături de tine oamenii sunt tăiați cu fereștrăul, dacă vrei să enunți că doi și cu doi fac patru înseamnă că trebuie să urlî cît te ține coșul pieptului: este o nedreptate strigătoare la cer ca oamenii să fie tăiați în două cu

---

²⁸ Ion Manolescu, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ioan D. Sârbu, N. Steinhardt*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 186

²⁹ George Ardeleanu, op.cit., p. 34

³⁰ Ruxandra Cesereanu, op.cit., 96

³¹ N. Steinhardt, op.cit., p. 442

ferestrăul”³², autorul vede lucrurile obiectiv, scoțând în evidență și latura pozitivă a unor evenimente sau tipuri umane (gardianul monstruos la majoritatea memorialiștilor ia forme umane la Steinhardt). Autorul nu acuză și nu face politică, evreul și legionarul se înfrățesc în virtutea unei iubiri comune: fenomenul românesc.

Paginile memoriilor lui Goma pulsează de nerv intelectual. Autorul scrie cu furie, scrie pentru a depune mărturie împotriva, nimeni nu e scuzat, tuturor contextelor și profilurilor umane li se aduc acuze, Goma stăpânindu-și cu greu impulsurile mentalului său febril. Fenomenul românesc însuși, privit cu atâta seninătate și admirație de Steinhardt, este atacat cu mânie furibundă de Goma. Plăcerea scrisului este singura care reușește să mai tempereze, și în acest punct cei doi autori se întâlnesc: dincolo de evadările în afara textului prin lungi digresiuni teoretice, atât Goma cât și Steinhardt sunt mari amatori de inovații lexicale, victime ale unui adevărat hedonism lingvistic. La Goma aceasta este rezultatul unui talent inegalabil de a reda particularitățile de limbaj ale personajelor. Descrierea gardianului Siki prin această metodă este una din secvențele reprezentative pentru această dimensiune a scrisului său: „Între timp se întoarce Siki:-Dat ordin să scòte strijace și patur' gòle, de ce nu egzecat?Un bătrân de la Buzău glumește:-Nu ne dă voie Barbu, dom' sergent.Siki, furios:-Car' ești ala, mă? Și se pregătește să-l facă bucățele pe „ala”-însă când dă cu ochii de javra de oltenete, scade glasul: Da di ce să nu scòță?-Nu-s paturi libere în celula asta, face Barbu.-Dar alea ce-s? Zic și arăt paturile-demontate-pe care el le dusese înapoi, în fundul celulei....-Aaaaai, ce òamen' rei! Voi liberaț az' –mine și schepaț' de gherlă, da eia mai are de tras la sùspîn și dòrme pe țiment...”³³ Într-adevăr, acest talent al autorului de a se juca cu limbajul personajului său devine nota distinctivă a scrisului său, fapt remarcat de altfel și de Mihai Rădulescu: „Ceea ce izbește de la bun început în stilul romancierului este înclinația sa de a remodela limba română în conformitate cu nivelul cultural redus al vorbitorilor ei din rândul gardienilor [...]Există un tonus al narațiunii, îmbinat cu acest soi de umor lingvistic imitativ, ce-l binedispune pe cititor.”³⁴ Despre stilul lui Steinhardt, Mihai Constantineanu³⁵ afirma: „Uneori scrisul lui dens, supraîncărcat, insistent, adăugitor, proliferativ (baroc, s-a spus) ajungea un fel de joacă voioasă și sprinteră, de experiment ghiduș, cum e de pildă fraza lungă (fără nici un punct, vreau să zic) de două pagini și jumătate! despre Salvador Dali (pe care-l admira).” Autorul inserează englezisme, creează mutații lingvistice, caută etimologii ale unor

³² ibidem, p. 153

³³ Paul Goma, op.cit., p. 31

³⁴ Mihai Rădulescu, *Patimile după Goma în Istoria literaturii de detenție la români I* pe http://www.literaturasidepentie.ro/detentia/carte_1.php

³⁵ Mihai Constantineanu, *Fericita fire a lui Nicolae Steinhardt* în George Ardeleanu, op.cit., p.109

cuvinte. Mai mult, ambii au plăcerea redării auditive. Ruxandra Cesereanu surprinde și ea acest aspect al stilului lui Goma: „Paul Goma excelează, de altfel, în a face portrete lingvistice călăilor săi, fie că este vorba de gardienii sadici de la Gherla din 1958 sau despre anchetatorul-golan de la Rahova din 1977, amator de șarade, dar neostalinist. [...] Inclusiv tortura este percepută auditiv de Paul Goma, schingiuirea unindu-i maladiv pe cei doi parteneri. În Gherla, autorul prezintă trecerea celui schingiuit prin diferite faze ale durerii rostite, de la urlat, la horcăit, la scâncet (sau scheunat), apoi la tăcerea finală, în paralel cu grohăiturile gardienilor torționari, cu găfăiturile și gemetele lor de efort.”³⁶ Virgil Ierunca³⁷ identifica un astfel de aspect și în scrisul lui Steinhardt: „Scriitorul e natural, chiar familiar, zâmbește răului, nu expediază nici umorul, îl slobozește doar din registrul <negru>, înzestrându-l cu o subrealitate suprarealistă. Paginile cele mai grave sunt întrerupte sistematic de ecourile-zumzet ale închisorii, în care deținuții rezistă condiției lor printr-un neîntrerupt tărăboi al vorbelor”

Concluzii

Există o anumită urgență a scrisului în memorialistica de detenție, tehnica expunerii mergând mână în mână cu experiența trăită și relatată. De ce și cum scriu memorialiștii sunt reacții postraumatice. Paul Goma și N.Steinhardt reprezintă, așadar, nu numai două tipuri diferite de scriere dar și două tipuri diferite de atitudine.

Goma este un dionisiac prin energia care-i alimentează scrisul. El este un om al esențelor tari, atacă virulent prin confesiune, se descarcă la modul cathartic prin digresiuni, se impacientează în fața avalanșei de amintiri și idei, cărora le pune frâu cu mare greutate. Steinhardt, în schimb, e un apolinic atât în idei cât și în formă, un împăcat cu sinele și cu umanitatea, de unde și confesiunea echilibrată, alimentată de dorința de a împărtăși și asumarea cu seninătate a metodelor autodefensive pe care mentalul le pune în mișcare.

Bibliografie

- Ardeleanu, George, *N.Steinhardt. Monografie*, Editura Aula, Brașov, 2000
Ardeleanu, George, *Nicolae Steinhardt și „trădarea cărțurilor”* în *Rost*, nr.1, martie 2003
Berindeanu, Florin, *Mona(r)hia spirituală* în *Contrapunct*, nr.20, 1991
Botha Raul, *Paul Goma: Testimony of Resistance (Paul Goma et l'expression de la résistance)*, Caietele Echinox, 15/2008

³⁶ Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 177

³⁷ Virgil Ierunca în Ion Manolescu, op.cit., p. 241-242

- Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Ediția a II-a, Editura Polirom, București, 2005
- Goma, Paul, *Gherla-Lătești*, ed. a III-a, Editura autorului, 2005
- Manolescu, Florin, *A patra soluție în Luceafărul*, nr.17, 1991
- Manolescu, Ion, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ioan D. Sârbu, N. Steinhardt*, Editura Humanitas, București, 1996
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, București, 2009
- Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Editura Polirom, București, 2004
- Mureșan, Adrian, *Hristos nu trage cu ochiul. N.Steinhardt și Generația '27*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
- Rădulescu, Mihai, *Patimile după Goma în Istoria literaturii de detenție la români I pe* http://www.literurasidetentie.ro/detentia/carte_1.php
- Pintea, Ioan, *Jurnal discontinuu cu N.Steinhardt*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007
- Sîngeorzan, Zaharia, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, ediția a II-a, Editura Humanitas, 1998
- Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Editura Polirom, București, 2008